

ท่าทีงานวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ตามแนวพุทธศาสตร์ ต่อกระแสโลกาภิวัตน์หรือหลังสมัยใหม่

An Attitude of Social Work Research according to Buddhism towards Globalization or Postmodern

พระมหาชาติชาย ปญญาวชิโร¹, พระมหาสม กลยาโณ,
เดชอุดม แสงวงบุญ และจามยุ้น ลุงเฮือง

PhramahaChatchai Panyawajiro, PhramahaSom Kalayano,
DejUdom Swangboon and Jamyoon Lunghuang

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Department of sociology and anthropology, Faculty of Social Sciences
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
(Corresponding Author)¹ Email: nionirup@gmail.com

บทคัดย่อ

ท่าทีงานวิจัยทางสังคมสงเคราะห์สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนามนุษย์และสังคมจะต้องเริ่มที่โครงสร้างส่วนลึกของมนุษย์และสังคมที่เกี่ยวข้องกับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม และต้องมองให้ลึกไปถึงระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่เรียกในทางพุทธปรัชญาว่า “ระบบ ปฏิจจสมุปบาท” ที่แสดงให้เห็นถึงความเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และความหมดไปของปัญหาาระบบต่าง ๆ หรือแสดงให้เห็นถึงสาเหตุ ผล และวิธีการแก้ปัญหาของระบบทั้งหลายโดยอาศัยหลักอริยสัจ หากมนุษย์และสังคมมองเห็นรากเหง้าของปัญหาแห่งระบบด้วยการวิเคราะห์ตามพุทธปรัชญา เช่นนี้แล้ว มนุษย์และสังคมอาจพบทางออกจากระบบที่มีปัญหาเหล่านั้นที่เรียกว่า ปธานสังขาร หรือหลักแห่งความเพียรสร้างสรรค์

จากหลักแห่งความเพียรสร้างสรรค์ได้นำไปสู่การกำหนดแนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาบนฐานคิดพุทธปรัชญา 8 ด้าน กล่าวคือ ญาณวิทยาเชิงพุทธที่จะต้องก้าวไปให้ถึงทั้งระดับ โลภะและโลกุตรสถาบันครอบครัวจะต้องเป็นฐานทางสติปัญญา และศีลธรรมหรือจริยธรรม ของชาติ ระบบการศึกษาของชาติจะต้องพัฒนาให้ถึงมิติทั้งทางกาย สังคม จิต และปัญญา องค์กร ต่างๆ จะต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สื่อมวลชนจำเป็นต้องยึดหลักศีลธรรมหรือจริยธรรม เสนอ สิ่งที่ทำให้สติปัญญาแก่คนในชาติ ระบบการศึกษาวิจัยจะต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง นโยบาย และแผนจะต้องมีความชัดเจน และสุดท้ายยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุด ก็คือ การจัดการเพื่อความ เข้มแข็งทางปัญญา

นอกจากนี้ ผลจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ยังพบว่า บทบาทและการประยุกต์ใช้พุทธ ธรรมในการพัฒนาสังคม ได้นำไปสู่ข้อเสนอการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เรียกในทางสังคมวิทยา ว่า “การควบคุมทางสังคมบนฐานพุทธปรัชญาเชิงบูรณาการ” 4 ระดับ กล่าวคือ ระดับบุคคล ระดับกลุ่มชน ระดับชุมชน และระดับสังคม ที่เป็นการยกจริยธรรมบุคคลขึ้นสู่จริยธรรมสังคม จึงนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งโครงสร้างของมนุษย์และสังคมนั่นเอง

คำสำคัญ: สังคมสงเคราะห์, สวัสดิการสังคม, การพัฒนาสังคม, พุทธปรัชญา

Abstract

An attitude of social work research point out that human and social development must start at the deep structure of human and society, all which are related to political, economic and environment systems. Attention is given to the relationship among all things, or Buddhist philosophy, “the Dependent Origination” (Paticcasamuppada), indicating arising, duration, and extinction of the problems or exhibiting the causes, effects, and means to solve problem through noble truths. When human and society can understand the roots of the problems according to Buddhist philosophy, Buddhist philosophy can further provide the way out of the problematic system called Padhanasankhara or the principles of creative efforts.

The Padhanasankhara leads to the formulation of thoughts and strategies of eight aspects of Buddhist philosophy-based development, namely, Buddhist epistemology covering worldly and transcendental levels; family institution based on national intelligence and, morality and ethics; national educational system developed to meet physical, social, mental and intellectual dimensions; the commitment of various organizations to continuous learning; ethical and moral responsibility of the mass media in disseminating useful and knowledge-based information to public; continuous development of the national research system; clear social development policies and plans; lastly and most importantly the management of human intellectual strengths.

In addition, this knowledge synthesis suggests that the roles and application of Buddhadhamma for social development have brought about social change known in sociology and social work as “four levels of integrated Buddhist philosophy-based social control” i.e. individual, group, community, and societal levels whereby individual ethics was raised to the societal ethics. This is structural change both at the human and societal level.

Keywords: Social Work, Social Welfare, Social Development, Buddhist Philosophy

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงคำว่าโลกาภิวัตน์ (Globalization) ดูจะเป็นเรื่องไกลตัวสำหรับสังคมพุทธหรือสังคมไทยเรานั้นเป็นเมื่อก่อน แต่ขณะนี้ปัจจุบันไม่ได้เป็นเช่นนั้นอีกต่อไป เนื่องด้วยสังคมไทยเราผูกติดอยู่กับสังคมโลก สังคมโลกก็ผูกติดอยู่กับกระแสโลกาภิวัตน์ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า สังคมไทยเราจะไม่ได้รับผลใดๆ จากกระแสโลกาภิวัตน์

กระแสโลกาภิวัตน์ฟังดูเป็นคำกำกวม (ถ้าเอาทุกอย่างไว้กับตัว) ฉะนั้นทุกสิ่งทุกอย่างจึงถูกเหมารวมเอาไว้ว่าอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ ไม่เว้นแม้แต่เรื่องศาสนา ซึ่งก็รวมถึงพุทธศาสนาเราด้วย เมื่อจะให้สรุปสั้นๆ ง่ายๆ ว่า กระแสโลกาภิวัตน์ประกอบด้วยอะไรบ้าง ก็เห็นจะได้แก่กระแสเหล่านี้คือ การเมืองโลก เศรษฐกิจโลก สังคมหรือวัฒนธรรมโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระแสเหล่านี้จะพัดพาเอาสิ่งต่าง ๆ หมุนไปทั่วโลก ขณะเดียวกันก็จะทิ้งทิ้งสิ่งที่เป็นคุณและเป็นโทษไว้ ซึ่งสังคมนั้นๆ จะต้องตั้งสติสัมปชัญญะเพื่อรับกับกระแสเหล่านี้ให้ได้

ในฐานะที่ผู้เขียนมีโอกาสได้ทำการสืบค้นวรรณกรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้มาในระดับหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท่าทีพุทธศาสนาที่มีต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ผู้เขียนจึงขอสรุปเนื้อหาบางส่วนที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ รวมถึงกระบวนการวิจัยแก่ผู้อ่าน ดังต่อไปนี้:

จากการพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ในการวิจัยการสำรวจและสังเคราะห์งานวิจัยทางสังคมศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมด้านแนวคิด บทบาท และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันพบว่า แม้ว่าสังคมไทยจะเป็นสังคมพุทธมาอย่างยาวนานนับได้เป็นพันปี แต่ทว่าแนวทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมไม่ได้ดำเนินไปตามหลักของพุทธปรัชญา ทั้งด้านแนวคิด บทบาท และการประยุกต์ใช้พุทธธรรม ยังคงแนวทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแนวทางสากล คือ การพัฒนาบนหลักทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย ที่ให้ความสำคัญแก่ระบบการพัฒนาที่วัตถุนิยมที่บั่นทอนคุณภาพจิตใจของมนุษย์ จนดูเหมือนว่า มนุษย์มิใช่มนุษย์อีกต่อไป เป็นระบบที่สังคมเริ่มมองเห็นแล้วว่า ไม่ได้สร้างความเจริญงอกงามให้แก่มวลมนุษย์อย่างแท้จริง และดูเหมือนว่าระบบการพัฒนาเช่นนี้ จะอยู่ตรงกันข้ามกับหลักการพัฒนาแนวพุทธปรัชญา

ด้วยแนวทางการพัฒนาบนระบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยดังกล่าว ทำให้ผู้คนต้องประสบกับภาวะล้มละลายแทบทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านจิตวิญญาณ คุณค่าทางจิตใจล่มสลาย วัฒนธรรมที่ดั่งงามถูกกลืนกลาย ทุกคนต้องดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอดภายใต้ค่านิยมวัตถุนิยม และภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว จึงก่อให้เกิดปัญหาสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

ในขณะเดียวกัน การขาดการศึกษาในหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาที่เป็นแก่นแท้ เป็นสังฆธรรม ถูกเคลือบด้วยพิธีกรรม ข้อปฏิบัติและความเชื่อที่งมงายไร้เหตุผล ทั้ง ๆ ที่พุทธศาสนาประกาศคำสอนที่มีเหตุผล (โยนิโสมนสิการ) และมุ่งสอนให้แก้ปัญหาโดยขจัดสาเหตุของปัญหานั้น ๆ ตาม “หลักปฏิจางสมุพบาท” อันเป็นหัวใจสำคัญของหลักพุทธปรัชญา หลักเกณฑ์ดังกล่าวกลับไม่มีความสำคัญในสายตาของผู้รับผิดชอบต่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้น จึงทำให้เกิดสภาวะมืดบอดทางปัญญา ด้วยการพัฒนาประเทศไปตามอำนาจแห่งตณหาอุปาทานหรืออุปสงค์ที่มีอยู่อย่างไร้ขีดจำกัด จนก่อให้เกิดนานาสารพัดปัญหาขึ้นในสังคมไทย จนยากแก่การเยียวยารักษา

จากปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าว สังคมไทยจำเป็นต้องมีงานวิจัยและกิจกรรมทางสังคมตามแนวพุทธปรัชญาอย่างต่อเนื่องเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกให้สังคมไทยได้ย้อนกลับมาสู่วิถีชีวิตที่เหมาะสมกับคนไทย ที่เป็นตัวตนอย่างแท้จริงของคนไทยและสังคมไทย แต่งานวิจัยและกิจกรรมทางสังคมที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องดังกล่าวกลับพบว่า ยังไม่สามารถสร้างจิตสำนึก แก้ไขปัญหา และพัฒนาตามแนวทางที่มุ่งหวังได้อย่างแท้จริง ยังพบเห็นปัญหาอยู่ทั่วไป ถึงแม้จะมีข้อมูลเชิงประจักษ์ในเรื่องการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาสังคมบนฐานพุทธปรัชญาอยู่ชุดหนึ่งก็ตาม แต่ยังสามารถทำได้ในวงจำกัด ซึ่งสังคมไทยจะต้องมีฐานข้อมูลเพียงพอที่เกิดจากงานวิจัยและกิจกรรมทางสังคมอย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถนำพาสังคมหลุดพ้นจากความมืดบอดทางปัญญาและมุ่งไปสู่การพัฒนาตามแนวทางพุทธปรัชญาได้อย่างแท้จริง

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของการสำรวจสังเคราะห์งานวิจัยด้านแนวคิด บทบาท และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคม เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่เป็นองค์รวมและรอบด้านสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาสังคมไทยได้ อีกทั้งยังสามารถขับเคลื่อนให้กลายเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาทางเลือก (ทางหลัก) ทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้เช่นเดียวกัน

จากการศึกษาสำรวจและสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพทางสังคมศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับแนวคิด บทบาท และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคม ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันพบว่า งานวิจัยที่เน้นการวิจัยเอกสาร ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยในสาขาปรัชญา พุทธศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และศาสนาเปรียบเทียบ ที่มุ่งศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางพุทธปรัชญาหรืออุดมการณ์ว่ามีลักษณะอย่างไร เป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่อย่างไร เป็นเสรีนิยมหรือสังคมนิยม และจะประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการพัฒนาปัจเจก กลุ่มชน ชุมชน และสังคมได้อย่างไร เช่น ทฤษฎีความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2540) การศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย (พระมหาสง่า พลสงคราม, 2542) เป็นต้น

ส่วนงานวิจัยที่เน้นการวิจัยภาคสนามด้วยวิธีการต่างๆ ส่วนใหญ่ใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนา และกรณีศึกษา หรือศึกษาเป็นกรณีศึกษาด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนา โดยส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และพุทธศาสนศึกษาที่มุ่งศึกษาด้านบทบาทและการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคม เช่น บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชนเพื่อลด ละ เลิกอบายมุข บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า รวมถึงการประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนด้วยกระบวนการกลุ่ม ที่เรียกในทางสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ว่า “การสังคมสงเคราะห์ชุมชน”

จากงานวิจัยดังกล่าว ผู้เขียนได้พิจารณาถึงคุณลักษณะของโจทย์การวิจัยที่คล้ายคลึงกัน ทำให้สามารถจำแนกงานวิจัยออกเป็น 4 ประเภท กล่าวคือ (1) แนวคิดทฤษฎีในชั้นพุทธปรัชญาหรืออุดมการณ์ในการพัฒนาปัจเจก กลุ่มชน ชุมชน และสังคม (2) แนวคิดและการประยุกต์ใช้แนวคิด (พุทธธรรม) ในการพัฒนาปัจเจก กลุ่มชน ชุมชน และสังคม (3) บทบาทของพุทธบริษัท

(พระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา) ในการพัฒนาปัจเจก กลุ่มชน ชุมชน และสังคม และ (4) การประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาปัจเจก กลุ่มชน ชุมชน และสังคม

งานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งให้ความสำคัญแก่การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจหลักพุทธปรัชญา ดั้งเดิมและการปรับประยุกต์ใช้ให้สมสมัย (อภาลิโก) ผ่านบทบาทของสื่อบุคคลสำคัญ ได้แก่ พระสงฆ์ อุบาสกและอุบาสิกา แต่ในงานวิจัยนี้ ผู้เขียนมุ่งศึกษาถึงสื่อบุคคลสำคัญประเภทที่หนึ่งเป็นหลัก คือ พระสงฆ์ ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้ที่สังคมให้การยอมรับทั้งในเรื่องการศึกษาและการปฏิบัติตามหลักพุทธปรัชญา เป็นบุคคลที่มีใช่เป็นเพียงในอุดมคติ แต่เป็นผู้ที่สามารถนำพาสังคม โดยเฉพาะชุมชนชนบทห่างไกล ให้รอดพ้นจากวิกฤติทางสังคมและโอกาส ดังตัวอย่างพระสงฆ์ที่ปรากฏอยู่ทั่วไป เช่น พระเทพวิทยาคม (หลวงพ่อคุณ ปริสุทโธ) พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อนำเสนอองค์ความรู้พื้นฐานพุทธปรัชญาเชิงบูรณาการในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาสังคม เช่น การกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมตามแนวคิดพุทธปรัชญาเชิงบูรณาการเป็นแนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมไทย หรือเพื่อขยายเชื่อมโยงหลักจริยธรรมในระดับบุคคล คือ ศีล 5 ขึ้นสู่จริยธรรมทางสังคมหรือโครงสร้างสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมและกำหนดคุณลักษณะสังคมที่พึงปรารถนา หรือเพื่อศึกษาบทบาทและการประยุกต์ใช้พุทธธรรมของพระสงฆ์ในการทำกิจกรรมชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ เป็นต้น

เมื่อพิจารณางานวิจัยด้านแนวคิด บทบาท และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคมพบว่า มีงานวิจัยเป็นจำนวนมาก แต่กลับพบว่า มีงานวิจัยจำนวนไม่มากนักที่นักวิจัยได้ศึกษาวิจัยได้อย่างถึงแก่นที่แท้จริงของพุทธปรัชญา โดยเฉพาะแนวคิดทฤษฎีหรือกระบวนการทัศน์ที่เป็นภูมิหลังที่ส่งผลถึงแนวทางการพัฒนาสังคมตามบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์และพุทธบริษัท แต่อย่างไรก็ดี งานวิจัยที่สืบค้นได้ก็สามารถเป็นตัวแทน เพื่อแสดงถึงแนวคิดทฤษฎี รวมถึงบทบาทหน้าที่และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมได้อย่างมีเหตุมีผล สามารถพัฒนาเป็นแนวทางปฏิบัติหรือยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมไทยได้ในระดับหนึ่ง และเป็นการปลุกจิตสำนึกให้ประชาคมนักวิจัยหันมาให้ความสำคัญแก่การผลิตสร้างงานวิจัยที่มีคุณภาพเกิดประสิทธิผลในการนำไปสู่การเสนอแนะเชิงนโยบายและแผนต่อไป

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ตีความในโครงสร้างงานวิจัยได้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการตั้งคำถามถึงคุณภาพของงานวิจัยและประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยนั้น ๆ กล่าวคือ คุณภาพของงานวิจัยเป็นผลจากองค์ประกอบของการออกแบบการวิจัยที่มีความถูกต้อง สอดคล้องและชัดเจนตลอดกระบวนการวิจัย ส่วนประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยเป็นผลจากข้อค้นพบของงานวิจัยนั้น ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ หรือเป็นการส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานและการนำไปใช้ โดยสามารถสรุปปัญหาทางงานวิจัยด้านคุณภาพและประโยชน์ที่เกิดขึ้นได้ ดังนี้

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากทฤษฎีและการปฏิบัติ

ความสำคัญของการพิจารณาถึงประโยชน์จากงานวิจัย เป็นความตระหนักถึงคุณค่าของงานวิจัยในการสร้างองค์ความรู้ใหม่และองค์ความรู้ที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ในทันที แต่เป็นการ

บุกเบิกองค์ความรู้ที่เป็นพื้นฐานการใช้ประโยชน์ในอนาคตหรือการวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานหรือแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ ผลที่ได้จากการวิจัยจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานได้

งานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิด บทบาท และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคมในครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเพื่อทำความเข้าใจในหลักพุทธปรัชญาที่มีต่อชีวิตและสังคม รวมทั้งการวิจัยเพื่อนำเสนอบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์นักพัฒนาด้วยการประยุกต์ใช้พุทธธรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคม ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งระดับจุลภาคและมหภาค ทำให้สังคมต้องหันมาให้ความสำคัญต่อการพัฒนาตามแนวพุทธปรัชญาเชิงบูรณาการที่สังคมได้ห่างเหินมานาน ทั้งในระดับแนวคิดและการปฏิบัติ ที่มีสาเหตุมาจากระบบการพัฒนาแยกส่วนบนฐานการพัฒนาาระบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย ผลการศึกษาสรุปได้ ดังนี้

การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา นักวิจัยหรือผู้ที่มีส่วนร่วมจะต้องสามารถบูรณาการแนวคิดทางพุทธปรัชญาและศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์หรือสวัสดิการสังคม ให้เป็นองค์ความรู้ที่เป็นหนึ่งเดียวในการปฏิบัติ ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะเรียกว่า “พุทธบูรณาการศาสตร์” จึงจะประสบความสำเร็จตามความประสงค์ได้ทั้งในระดับปัจเจก กลุ่มชน ชุมชน และสังคมส่วนรวม

การอิงอยู่กับหลักพุทธปรัชญาหรือหลักการต่างๆ ไปเพียงหนึ่งเดียว เป็นการยากยิ่งที่จะแก้ไขปัญหาและการพัฒนาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจ เพราะสองเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับหลายส่วนของชีวิตทางสังคม ในเรื่องนี้มีผลการวิจัยในอดีตหลายเรื่องเพื่อยืนยันปัญหาและการพัฒนาดังกล่าว รวมทั้งมีการนำเสนอแนวคิด ยุทธศาสตร์ เพื่อหาทางออกร่วมกัน จนนำไปสู่ความสำเร็จได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งสามารถจำแนกข้อค้นพบออกเป็น 4 ประเด็นหลัก คือ (1) แนวคิดพุทธปรัชญา: ความเข้าใจหลักการพัฒนาสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม (2) บทบาทพระสงฆ์: ความคาดหวังของสังคมโลกาภิวัตน์ (3) การประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคม: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ และ (4) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม: เป้าหมายการพัฒนาเชิงพุทธปรัชญา

ข้อค้นพบจากงานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดพุทธปรัชญานำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า พุทธปรัชญาเป็นสังคมนิยมเชิงปฏิบัตินิยม ซึ่งดูจะคล้ายคลึงกับปรัชญาสังคมนิยมและปฏิบัตินิยม (Realism and Pragmatism) แต่พุทธปรัชญาไม่ได้มีแนวคิดและการปฏิบัติในแนวสังคมนิยมและปฏิบัตินิยมอย่างลงตัว หากมีแนวคิดและการปฏิบัติเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง หรือที่เรียกว่า “สังคมนิยมเชิงปฏิบัตินิยม/ทฤษฎีความจริงแบบวิภาษวาท” ที่ตระหนักถึงความสำคัญของการค้นหาความจริง แม้ความจริงจะดูเหมือนอยู่ไกลเกินที่มนุษย์จะสามารถบรรลุได้ แต่พุทธปรัชญาที่ตระหนักว่า ด้วยวิธีการแสวงหาความจริงแบบอาศัยประสบการณ์เชิงปฏิบัติ ในที่สุดก็จะค้นพบความจริง (การพัฒนาไปสู่ความเจริญทั้งกาย-วาจา-ใจ) การให้เหตุผลเชิงปฏิบัติจึงเป็นการเปิดกว้างให้ทุกอย่างได้ถูกทดสอบและตัดสินด้วยประสบการณ์ของปัจเจก (กลุ่ม ชุมชน สังคม) ด้วยตระหนักว่า การยืนยันอย่างเด็ดขาดลงไปอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นอาจผิดพลาดได้ อันจะนำไปสู่การพัฒนา (หรือที่เรียกทางพุทธปรัชญาว่า “ประโยชน์”) ด้านต่างๆ ทั้งด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

จากข้อค้นพบของงานวิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า จุดเริ่มต้นของระบบการพัฒนาโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ทางสังคม ทั้งโครงสร้างส่วนบน ส่วนล่าง และโครงสร้างส่วนลึกจะอยู่ที่ “ปัญหาหรือจุดบกพร่องของระบบ” แล้วหาทางออกเพื่อระบบเหล่านั้น แนวทางเลือกหนึ่งของทางออกก็คือ คำสอนทางพุทธปรัชญาที่ว่าด้วยระบบการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

ข้อค้นพบจากงานวิจัยที่ศึกษาระดับแนวคิดพุทธปรัชญา ที่นักวิจัยเสนอทางออกจากระบบที่มีปัญหาว่า จะต้องเริ่มที่โครงสร้างส่วนลึกของมนุษย์และสังคมที่เกี่ยวข้องกับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม และต้องมองให้ลึกลงไปถึงระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งหรือเรียกในทางพุทธปรัชญาว่า “ระบบปฏิจสมุปบาท” ที่แสดงให้เห็นถึงความเกิดขึ้น ดำรงอยู่ ความหมดไปของปัญหาระบบต่าง ๆ หรือแสดงให้เห็นถึงสาเหตุ ผล และวิธีการแก้ปัญหาของระบบทั้งหลายโดยอาศัยหลักอริยสัจ เมื่อมนุษย์และสังคมมองเห็นรากเหง้าของปัญหาระบบตามพุทธปรัชญาเช่นนี้แล้ว พุทธปรัชญาจึงได้เสนอทางออกจากระบบที่มีปัญหาเหล่านั้น

โดยนักวิจัยเรียกแนวทางการพัฒนานี้ว่า “ประธานสังขาร” หรือ หลักแห่งความเพียรสร้างสรรค์ในโครงสร้างของระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการว่า จะต้องคำนวนถึง “ต้นทุนทางสังคม” (social cost) โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักพุทธปรัชญา ซึ่งได้รับผลกระทบอย่างวิกฤตจากปัญหาสังคมด้านการเมือง เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งต้นทุนค่าเสียโอกาส (opportunity cost) ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการสูญเสียโอกาสในการพัฒนาสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ที่ควรจะไปในลักษณะที่สมดุล ตลอดจนความเสื่อมทรามของสภาพจิตใจ (spiritual cost) ของคนในสังคมไทยที่อยู่ในภาวะนำวิตถกจนทำให้ขาดศีลธรรมประจำใจ สูญเสียความงดงามด้านจิตใจจนแทบไม่มี “มนุษยภาพ” หลงเหลืออยู่ ต้นทุนการสูญเสียดังกล่าวไม่สามารถวัดเป็นตัวเลขได้ด้วยเทคนิคเชิงปริมาณ หากแต่ต้องหยุดคิดพิจารณาด้วยปัญญา (โยนิโสมนสิการ) แล้วหาทางแก้ไขให้ทัน่วงทีด้วยหลักพุทธปรัชญาเชิงบูรณาการที่เรียกว่า “หลักปฏิจสมุปบาท” ดังกล่าวแล้วนั้น

จากทิศทางการพัฒนาตามแนวพุทธปรัชญาเชิงบูรณาการดังกล่าว นำไปสู่ยุทธศาสตร์การพัฒนา 8 ด้าน กล่าวคือ ญาณวิทยาเชิงพุทธที่จะต้องก้าวไปให้ถึงทั้งระดับโลกียะและโลกุตระ สถาบันครอบครัวจะต้องเป็นฐานทางสติปัญญาและศีลธรรม/จริยธรรมของชาติ ระบบการศึกษาของชาติจะต้องพัฒนาให้ถึงมิติทั้งทางกาย สังคม จิต และปัญญา องค์กรต่าง ๆ จะต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สื่อมวลชนจะต้องมีศีลธรรม/จริยธรรม เสนอสิ่งที่ให้สติปัญญาแก่คนในชาติ ระบบการศึกษาวิจัยจะต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง นโยบายและแผนจะต้องมีความชัดเจน และยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุด ก็คือ การจัดการเพื่อความเข้มแข็งทางปัญญา อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวโดยสรุปโครงสร้างสังคมจะต้องมีการควบคุมด้วยระบบศีลธรรม/จริยธรรม ตั้งแต่ระดับปัจเจกจนถึงสังคมส่วนรวม หรือการยกจริยธรรมพื้นฐานขึ้นสู่จริยธรรมทางสังคม กล่าวคือ ศีล 5

ดังนั้น ทางออกเบื้องต้นของปัญหาการพัฒนาจึงอยู่ที่สถาบันศาสนา หากกล่าวให้เฉพาะเจาะจงลงไปเห็นจะได้แก่ “พระสงฆ์/สถาบันสงฆ์” ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางจิตวิญญาณ เพราะปฏิบัติที่พระสงฆ์แสดงออกต่อสายตาของสังคมเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งสิ่งดีงามทั้งปวงทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อที่พระสงฆ์/สถาบันสงฆ์จะเป็นสื่อกลางในการเชื่อมรัฐ

กับราษฎรเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน โดยจะเปลี่ยนการกำกับและการบังคับให้เป็นความร่วมมือ และจะเป็นเครื่องมือควบคุมสังคม เพื่อคานแรงกดดันทางการเปลี่ยนแปลงของระบบต่างๆ ใน โครงสร้างสังคม (ส่วนบน ส่วนล่าง ส่วนลึก)

หากจะกล่าวให้เฉพาะเจาะจงแล้ว ปัญหาสังคมปัจจุบันทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และ สิ่งแวดล้อม ล้วนเป็นปัญหาที่เกิดมาจากตัวมนุษย์ จึงต้องเริ่มพัฒนาที่ตัวมนุษย์ เพื่อปรับเปลี่ยน จิตสำนึกให้เกิดพฤติกรรมที่ดีงาม ซึ่งการปรับเปลี่ยนจิตสำนึกหรือพฤติกรรมต้องอาศัย “ศรัทธา” เป็นพื้นฐาน ทั้งนี้เนื่องจากศรัทธาเป็นสิ่งที่มีความหมายมากในระยะเริ่มต้นของกระบวนการ เปลี่ยนแปลงและพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ แล้วจะถูกแทนที่ด้วยปัญญาในที่สุดด้วยกระบวนการ พัฒนาดังกล่าว โดยแนวทางนี้ ผู้ที่มีบุคลิกลักษณะเป็นผู้นำที่ประชาชนทุกระดับให้ความศรัทธา และการยอมรับนับถือ ก็คือ “พระสงฆ์” ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์ จึงจำแนกออกเป็นด้านต่างๆ ได้แก่ (1) บทบาทด้านการเมืองในอดีตและปัจจุบัน: หน้าที่ตามพุทธบัญญัติจริงหรือ (2) บทบาท ด้านการพัฒนาชุมชน: ความหวังและทางออก และ (3) บทบาทด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม: พุทธ นิเวศวิทยาด้านการควบคุมทางสังคม

อย่างไรก็ตาม การที่พระสงฆ์จะประยุกต์หลักธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรมตามบทบาทได้นั้น พระสงฆ์จะต้องมีหลักการในการดำเนินงานเชิงบูรณาการ ดังข้อค้นพบจากงานวิจัยที่แสดงให้เห็น ว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีหลักในการทำงานไม่แตกต่างกันนัก แต่มีเป้าหมายในทิศทางเดียวกัน คือ การเน้นการพัฒนาด้านจิตใจของผู้คนเป็นหลัก โดยสรุปมีหลักการดังต่อไปนี้ คือ (1) การปลูก ฝังธรรมะในจิตใจ เพื่อให้ปรับเปลี่ยนทัศนคติในการดำเนินชีวิตเสียใหม่ เช่น หลักอภัยปัจจัย ตา (2) การเคารพธรรมชาติและการรักษาความสมดุลของธรรมชาติ เช่น การบวชป่า การทอด ผ้าป่าต้นไม้ เพื่อให้ผู้คนมองเห็นความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลระหว่างชีวิตกับธรรมชาติ (3) การพึ่ง ตนเองทางเศรษฐกิจและการเดินทางสายกลาง คือ การกินอยู่แต่พอดี ซึ่งจะทำให้ชีวิตมีสันติสุข (มัตตัญญุตและสมชีวิตา) (4) การรักษาระเบียบวินัยและการมีมนุษยสัมพันธ์ ที่อยู่บนพื้นฐาน ของศีล 5 และพรหมวิหารธรรม (5) การประสานงานกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ซึ่งจะ นำไปสู่การประสานกันทั้ง 3 ด้าน ทั้งทางกาย วาจา ใจ (6) การสร้างความเข้าใจในบทบาทพระ สงฆ์นักพัฒนา ซึ่งผู้คนทั่วไปยังมีความเคลือบแคลงสงสัยว่า เหมาะสมกับสมณสารูปและกิจของ สงฆ์หรือไม่ (7) การให้สิ่งตอบแทน หมายถึง การเอาสิ่งไม่ดีออกไปแล้วเอาสิ่งที่ดีมาตอบแทน (8) การให้รางวัลแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบตามครรลองคลองธรรม ด้วยการยกย่องเชิดชูเกียรติและ วัตถุสิ่งของ และ (9) การติดตามประเมินผล จะติดตามงานอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง เมื่อพบเห็น ปัญหาที่จะศึกษาดูว่า มีเหตุปัจจัยอะไรที่ทำให้งานนั้นไม่บรรลุผล มีเหตุปัจจัยอะไรที่ทำให้คน ไม่พัฒนา แล้วค่อยศึกษาหาแนวทางแก้ไข จากหลักการเหล่านี้ได้ทำให้ผู้คนเกิดจิตสำนึกเพื่อจะ พัฒนาตนเองและชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้

ดังนั้น เมื่อพระสงฆ์รู้ว่า สังคม/ชุมชนเกิดจิตสำนึกพร้อม จึงนำลงสู่ภาคปฏิบัติทางสังคม ด้วยวิธีการประยุกต์ใช้พุทธธรรมที่หลากหลาย ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบนฐาน พุทธปรัชญาเชิงบูรณาการศาสตร์ แต่ผลการวิจัยเน้นให้เห็นถึงวิธีการแก้ปัญหาด้านความเป็นอยู่ และสันติสุขของชุมชนเป็นสำคัญ กล่าวคือ พระสงฆ์ได้มีวิธีการประยุกต์หลักธรรมที่เน้นการมี

ส่วนร่วมของประชาชนผ่านกิจกรรมกลุ่มเพื่อการพัฒนาใน 3 ด้าน คือ (1) ด้านมนุษย์ (2) ด้านสังคมและเศรษฐกิจ และ (3) ด้านสิ่งแวดล้อม ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้คือ(1)การฝึกอบรมเช่นการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งภายในวัดและนอกวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งนอกวัด ซึ่งถือว่าเป็นการเผยแพร่ธรรมเชิงรุก และการเข้าค่ายจริยธรรม เช่นค่ายพุทธบุตรกิจกรรมส่วนนี้เน้นที่เยาวชนเป็นหลัก ใช้เวลาไม่มากเพียง 3-5 วัน หรืออย่างมากก็ไม่เกิน 1 เดือน (2) การส่งเสริมการรวมกลุ่ม ด้วยกระบวนการที่หลากหลาย เช่น การบวชสามเณรภาคฤดูร้อน การบวชชีพราหมณ์ หรืออาจจะเป็นกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มเกษตรเพื่อธรรมชาติ กลุ่มเด็กใจพิเศษ เป็นต้น (3) การใช้พิธีกรรม กล่าวคือ พระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการทำพิธี อาจจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนาโดยตรงหรือพิธีกรรมอื่น ๆ ที่ใช้หลักศาสนาเป็นตัวเชื่อม เช่น กิจกรรมการเดินธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา การบวชป่า การปลูกป่า ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เข้ากับรูปแบบวิถีชีวิตของผู้คนอยู่แต่เดิม คือ ความเชื่อเรื่องผีป่า ผีน้ำ และ (4) การรณรงค์ หมายถึง พระสงฆ์จะมีการเทศน์สั่งสอนเพื่อให้สติแก่พุทธศาสนิกชนเพื่อให้ลด ละ เลิกอบายมุขและสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ที่บั่นทอนชีวิตให้ตกต่ำ พร้อมทั้งให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมจริยธรรม เช่น ศีล 5 ซึ่งก็คือ การรณรงค์ให้สมาทานตั้งมั่นอยู่ในหลักละชั่ว ประพฤติดี ทำจิตใจให้ผ่องใสนั่นเอง

นอกจากนี้ เมื่อคำนึงถึงความสำเร็จของบทบาทดังกล่าว มีผลการวิจัยหลายเรื่องที่ใช้ให้เห็นผลเชิงประจักษ์ว่า มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายด้านทั้งปัจจัยภายใน (คุณสมบัติส่วนตัว) และปัจจัยภายนอก (บุคลากร ทรัพยากร หรือการมีส่วนร่วม เป็นต้น) กล่าวคือ (1) การเข้ากับคน (2) การเข้ากับงาน และ (3) การเข้ากับแผน นอกจากนี้ ปัจจัยที่ถือว่ามีความสำคัญยิ่งในทางวิธีวิทยาการพัฒนาชุมชน ก็คือ พระสงฆ์จะต้องคำนึงถึงวิธีการเชิงบูรณาการในการพัฒนา โดยจะต้องมีการประยุกต์หลักพุทธธรรมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น มีการประสานงานระหว่างองค์กร และการไม่มีผลประโยชน์ส่วนตน ที่ถือว่าเป็นความเสียหายอย่างยิ่งในงานพัฒนา พร้อมกันนี้ นักวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ส่งผลถึงความสำเร็จหรือล้มเหลว ก็คือ การไม่มีบุคลากรที่จะสานต่องานทั้งในปัจจุบันและอนาคต หรือการขาดองค์กรที่จะสนับสนุนงานพัฒนาชุมชนให้ดำเนินไปได้ในอนาคต

อย่างไรก็ดี จากความสำเร็จหรือล้มเหลวของงานพัฒนาชุมชนในลักษณะที่ผ่านมา ได้นำไปสู่ข้อค้นพบจากงานวิจัยที่เสนอแนะว่า จะต้องคำนึงถึงปัจจัยอะไรบ้าง และพระสงฆ์ควรจะมีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมไทยในอนาคตอย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นทั้งความหวังและทางออกของชุมชนและสังคมทั้งที่เป็นมาในอดีตจนถึงปัจจุบันและจะเป็นไปในอนาคต ในประเด็นนี้ พระสงฆ์ยุคใหม่จึงควรมีบทบาทและปรับเปลี่ยนบทบาทใน 3 ด้าน กล่าวคือ (1) บทบาทต่อตนเอง (2) บทบาทต่อองค์กร (วัด) และ (3) บทบาทต่อสังคม หรือจะต้องมีบทบาทเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงอย่างน้อย 6 ประการ คือ จะต้องเป็นนักค้นคว้าวิจัยอยู่เสมอ เป็นนักการศึกษา ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาในเรื่องราวต่าง ๆ เป็นผู้อำนวยความสะดวกแก่ชุมชน เป็นนักรวมกลุ่ม (กิจกรรมกลุ่ม) และเป็นผู้มีระบบการบริหารจัดการที่ดี

จากบทบาทและการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการพัฒนาสังคม ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือเรียกในทางสังคมวิทยาว่า “การควบคุมทางสังคมบนฐานพุทธปรัชญาเชิง

บูรณาการ” 4 ระดับ กล่าวคือ ระดับบุคคล ระดับกลุ่มชน ระดับชุมชน และระดับสังคม หรือแยกเป็นประเภทใหญ่ๆ 2 ระดับ คือ บุคคลและสังคม ดังผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับบุคคลนั้น (พิจารณาผลที่เกิดจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เป็นตัวอย่าง) สามารถทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ใน 8 ด้าน คือ การบัญชี การวางแผนการใช้จ่ายเงิน พัฒนาระบบคิด การตรงต่อเวลา การเข้าแถวส่งเงิน การเตรียมเงินมาพอดี การเขียนสมุดมาเอง และการลด ละ เลิกอบายมุข จากการเปลี่ยนแปลงนี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน (สังคม) ทั้งด้าน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยทำให้ชุมชนเกิดมีกองทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน ครอบครัว มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง มีความสามัคคีกันมากขึ้น มีกองทุนสวัสดิการเป็น ของชุมชน รวมทั้งทำให้ระบบนิเวศของชุมชนดีขึ้น ด้วยการร่วมกันจัดขยะมูลฝอยที่กระจายอยู่ ตามที่ต่าง ๆ ขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ก็เก็บรวบรวมกันเพื่อนำไปขาย นำเงินมาจัดเป็น กองทุนสวัสดิการชุมชนต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผลจากการเปลี่ยนแปลงที่สร้างความพึงพอใจแก่ทุกฝ่ายนี้ ก็ยังมีปัญหา และอุปสรรคที่ทำให้การดำเนินงานได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจเช่นกัน กล่าวคือ ความเห็นไม่ตรงกัน ขาดความร่วมมือ ผลประโยชน์ทับซ้อน จิตใจไม่พัฒนาของคน ดังที่ ภัทรพร สิริกาญจน (2535, น. 82) กล่าวไว้ว่า “อุปสรรคที่ขัดขวางความสำเร็จก้าวหน้าในงานพัฒนาดังกล่าวที่เด่นชัด ได้แก่ ความไม่เข้าใจและไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน การไม่มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง อิทธิพลของระบบ ทุนนิยม และจิตใจอันไม่พัฒนาของผู้เกี่ยวข้อง” สำหรับแนวทางในแก้ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว แนวทางเลือกหนึ่งของผู้เขียนมองว่าน่าจะใช้ได้ผล ก็คือ พระสงฆ์จะต้องเริ่มแก้ที่ตัวบุคคล ก่อน ด้วยการมีนโยบายและแผนงานที่ชัดเจนในการดำเนินการ ต่อจากนั้นจึงเน้นนำผู้มีส่วน เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมปรึกษาหารือกันเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และต้องอาศัยการปฏิบัติจริงของพระ สงฆ์ ไม่มีผลประโยชน์ส่วนตน อดทนอดกลั้นต่อปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ และพร้อมที่จะดำเนินการ แก้ไขอย่างไม่ท้อถอย ด้วยการประยุกต์ใช้พุทธธรรมอย่างมีสติและมีกิจกรรมอันหลากหลาย ในการพัฒนา จึงจะประสบผลสำเร็จได้

นอกจากนี้ ประเด็นด้านจริยธรรมก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่จะทำให้ นักวิจัยได้ตระหนักถึง คุณประโยชน์จากงานวิจัย ด้วยว่างานวิจัยบางส่วนที่ศึกษาเพียงแค่คัดลอกหรือตัดปะความคิด ของคนอื่นที่ได้ศึกษาปัญหาเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน แล้วสรุปเป็นข้อค้นพบของตนขึ้นมาใหม่ หรือที่เรียกว่า การโจรกรรมวิชาการ (plagiarism) โดยมิได้คำนึงถึงการบูรณาการข้อมูลที่น่ามา ใช้อย่างสมควรจะเป็น การศึกษาวิจัยในลักษณะเช่นนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิจัยจะต้องหันกลับมา ให้ความสำคัญและทบทวนกระบวนการในการศึกษาวิจัยครั้งใหม่ เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ ที่มีประสิทธิภาพและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ที่มีใช้เพียงการผลิตซ้ำความรู้เดิม ซึ่งไม่ ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ในการใช้วิธีการวิจัยอภิมานเชิงคุณภาพและการวิจัยประเภทอื่น

การอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล การใช้ข้อมูลล้าหลังไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่ศึกษา แม้จะเป็นส่วนย่อยของกระบวนการวิจัย แต่ก็ถือว่ามีสำคัญต่อการศึกษาวิจัยที่ส่งผลต่อ ความน่าเชื่อถือและข้อค้นพบของงานวิจัย ไม่เพียงแต่เป็นการให้เกียรติแก่คนอื่นที่เป็นเจ้าของ ข้อมูลที่น่ามาอ้างอิงเท่านั้น แต่ยังสามารถทำให้ นักวิจัยพิจารณาคัดเลือกผลงานวิจัยที่สอดคล้อง

กับโจทย์/คำถามและวัตถุประสงค์ในการวิจัยของตนได้มากที่สุดอีกด้วย เพราะกระบวนการดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการคัดเลือกองค์ความรู้ที่มีคุณภาพ เพื่อนำมาอ้างอิงผลการวิจัยหรือทดสอบสมมติฐานการวิจัยของตน และทำให้ข้อค้นพบจากงานวิจัยของตนมีความน่าเชื่อถืออันสืบเนื่องมาจากผลงานทางวิชาการที่นำมาอ้างอิงมีความน่าเชื่อถือ มีความทันสมัยนั่นเอง นอกจากนี้ข้อค้นพบจากงานวิจัยของตนยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมอีกด้วย

ประเด็นในการพิจารณาเรื่องจริยธรรมและจรรยาบรรณในการวิจัยมีรายละเอียดปลีกย่อยค่อนข้างมาก ตามแต่องค์กร สถาบันนั้นๆ จะได้พิจารณากำหนดขึ้น เพื่อให้บุคลากรของตนได้ยึดถือปฏิบัติ แต่โดยทั่วไปจะมีหลักการกว้างๆ ว่า (1) ผู้ถูกวิจัยต้องได้รับการบอกกล่าวและให้ความยินยอมโดยสมัครใจ (2) นักวิจัยต้องรักษาความลับ ความเป็นส่วนตัว และการปิดบังชื่อของผู้ถูกวิจัย (3) การวิจัยต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทางร่างกายและจิตใจของผู้ถูกวิจัย และ (4) ผลการวิจัยควรให้ผลดีต่อสังคม

ในปัจจุบัน เรื่องจริยธรรมและจรรยาบรรณเป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากประชาชนทั่วไปมีความตระหนักในเรื่องสิทธิมากขึ้น ในวงการวิจัยจึงถือเป็นข้อปฏิบัติว่า การวิจัยที่จะได้รับอนุมัติให้ดำเนินการได้ จะต้องผ่านการพิจารณาประเด็นด้านจริยธรรมจากคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องก่อน

อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องจริยธรรมและจรรยาบรรณในการวิจัยเชิงคุณภาพ แม้จะไม่ใช่มุ่งหมายหรือข้อค้นพบหลักของการวิจัยตามหลักวิธีวิทยาการวิจัย แต่ก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเรื่องความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยและการนำไปใช้ประโยชน์เลย ดังนั้นนักวิจัยเชิงคุณภาพจึงต้องคำนึงถึงและให้ความสำคัญตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงจุดสุดท้ายของการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องคำถามในการวิจัยที่จะให้ผลการศึกษาที่สอดคล้อง ถูกต้อง เหมาะสมกับจริยธรรมและจรรยาบรรณในการวิจัย อย่างที่ Steinar Kvale (1996, pp. 119-120, อ้างถึงในชาย โพธิสिता, 2550, น. 418) กล่าวไว้ว่า “ประโยชน์ของการวิจัยคืออะไร การขอความยินยอมก่อนทำการเก็บข้อมูลต้องทำอย่างไร ความลับของผู้ให้ข้อมูลควรเปิดเผยหรืออำพรางจึงจะสอดคล้องกับกฎหมาย การป้องกันผลกระทบที่อาจมีต่อผู้ให้ข้อมูล จุดยืนทางบทบาทของนักวิจัยคืออะไร” ซึ่งแนวคำถามทั้งหมดที่กล่าวมาอาจจะเริ่มต้นที่ตัวนักวิจัย หรือกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และ/หรือกลุ่มทุนผู้ให้การสนับสนุนในการวิจัยก็ได้ ฉะนั้น นักวิจัยจึงต้องตระหนักและสังวรระวังอยู่เสมอ ตลอดเวลาที่ยังอยู่ในฐานะผู้สร้างและผู้เสริมงานวิจัยอภิมานเชิงคุณภาพ

บทสรุป

ข้อค้นพบจากการสังเคราะห์งานวิจัย สะท้อนให้เห็นความสำคัญขององค์ความรู้เชิงบูรณาการบนฐานพุทธปรัชญา ตั้งแต่กระบวนการในการออกแบบการวิจัย (research design) จนกระทั่งถึงข้อค้นพบจากงานวิจัยซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการออกแบบการวิจัย จากข้อค้นพบที่จะนำไปใช้ประโยชน์ทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ ทำให้ผู้เขียนมีความตระหนักอย่างหนึ่งว่า แม้งานวิจัยบางเรื่องอาจจะยังไม่มีคุณภาพเพียงพอต่อการออกแบบการวิจัย ซึ่งแน่นอนว่าจะนำไปสู่การ

ตั้งคำถามเรื่องความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย แต่ผู้เขียนเชื่อว่า งานวิจัยทุกเรื่องย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จต่อนักวิจัย ต่อการเรียนรู้เรื่องวิธีการวิจัยและต่อสังคมอย่างเป็นระบบและยิ่งไปกว่านั้นก็คือ งานวิจัยเรื่องนั้นๆ จะเป็นแรงบันดาลใจส่งต่อให้มีการแสวงหาความรู้และคำตอบต่อไปได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม การวิจัยทุกประเภทจัดว่า เป็นกระบวนการการศึกษาที่มีผลกระทบทั้งด้านบวก-ลบต่อหลายกลุ่ม ทั้งต่อนักวิจัย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับนักวิจัย ต่อสังคม และต่อกระบวนการวิจัยเองอย่างกว้างขวางในยุคโลกาภิวัตน์ ดังนั้น นักวิจัยจึงไม่ควรละเลยและควรจะตระหนักอยู่เสมอถึงความสำคัญของการวิจัยและการออกแบบการวิจัยให้มีความน่าเชื่อถือ ซึ่งจะเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่น่าเชื่อถือและใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ให้สมกับหลักพุทธปรัชญาที่ว่า “อกาลิโก/สมสมัย-ใช้ได้เสมอ”.

บรรณานุกรม

- ชาณูณรงค์ บุญหนุน. (2540). **ทฤษฎีความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ดุขฎฐบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาปรัชญา, สาขาวิชา
ปรัชญา.
- ชาย โพธิสิตา. (2550). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ทัศนศิริรินทร์ สว่างบุญ. (2548). **การสังเคราะห์งานวิจัยด้านการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับ
ชุมชน: การวิเคราะห์ห่อภิมาณและการวิเคราะห์กระบวนการทางปัญญาภิมาณ**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, ภาควิชา
วิจัยและจิตวิทยาการศึกษา, สาขาวิชาวิจัยการศึกษา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). **พุทธธรรม** (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). (พิมพ์ครั้งที่ 10).
กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระมหาจรรุญโรจน์ ปาโส. (2545). **การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชนของ
พระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- พระมหาสง่า พลสงคราม. (2542). **การศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธกับเศรษฐกิจ
พอเพียงในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2535). **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ: แนวคิดและบทบาทของพระ
คำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน**. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
สถาบันไทยคดีศึกษา.
- วุฒินันท์ กันทะเตียน. (2541). **พระสงฆ์กับการเมือง: แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะอักษรศาสตร์, สาขาศาสนา
เปรียบเทียบ.
- ศศิธร ศักดิ์เทวินทร์. (2551). **สถานะองค์ความรู้เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเด็กเมื่อเข้าสู่
กระบวนการยุติธรรม: วิถีวิทยาการสังเคราะห์งานวิจัยอภิมาณเชิงคุณภาพ**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- สมบุญ สุธำราญ. (2529). **บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, สถาบันวิจัยสังคม.